

УДК 30.303.01

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2022.01.024>

Марія КАРМАЗІНА

Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6824>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА: ДОСВІД ЗАХІДНИХ НАУКОВЦІВ ЗЛАМУ СТОЛІТЬ

Анотація. Одним із чільних інститутів державної влади у світі є інститут президентства. Історія його вивчення налічує не одне десятиліття (у Європі, Азії, Латинській Америці), а то й століття (приміром, у США). Увага дослідників до специфіки функціонування президентства особливо актуалізувалася із розпадом СРСР, Югославії та Чехословаччини та постанням нових держав, очідьниками багатьох з яких стали президенти.

У статті з опорою на методи відбору, порівняння (крос-національних та крос-темпоральних розвідок науковців) і узагальнення результатів вивчення окремих випадків функціонування інституту президентства (представлених в англійській літературі), проаналізовано розвиток логіки його досліджень, як і напрямки розширення предметного поля наукового аналізу; виокремлено методологічні підходи, конкретні методи, використовувані західними дослідниками інституту президентства; з'ясовано коло питань, без вивчення яких відчуватиметься брак розуміння сутності інституту та перспективи його розвитку, *у тому числі – в Україні.*

Встановлено, що:

- попри тривалу історію інституту президентства (зокрема, у США) та постійну до нього увагу дослідників, лише в другій половині ХХ століття відбувся своєрідний прорив у вивченні президентства. Одним із домінуючих свідчень цього була поява праці Р. Нойштадта, особливістю якої став аналіз президентства під новим кутом зору (з постановкою нових запитань з використанням нових методів дослідження та появою нових оціночних акцентів щодо ефективності президентських рішень);

- наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулося значне розширення не лише предметного поля досліджень інституту президентства (у тому числі – за рахунок посилення уваги науковців до вивчення напівпрезидентських форм правління), але й розвиток теоретико-методологічного підґрунтя аналізу (з опорою на неоінституціоналізм і, передовсім, на теорію раціонального вибору, посилення

дослідницького інтересу до застосування емпіричного інституціоналізму та ін.); зрештою, стався своєрідний аналітичний «вихід за межі Заходу»: почали з'являтися дослідження, присвячені вивченню президентських режимів за межами «старої Європи» та США (зокрема, і в Україні);

- серед проблемних питань аналізу інституту президентства, які в подальшому вимагатимуть інтелектуального напруження дослідників, знаходяться ті, які пов'язані із несталістю аналітичних дефініцій (наприклад, «напівпрезидентство», «напівпрезидентська форма правління» та ін.), із відсутністю загальноприйнятних алгоритмів (стратегій) дослідження і «вимірювання» ефективності інституту, з відмінною (на сьогодні) глибиною аналізу президентства у різних країнах (поза Західною Європою і США).

Ключові слова: інститут президентства, напівпрезидентство, теоретико-методологічні проблеми.

Mariia KARMAZINA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2887-6824>

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF RESEARCHING THE PRESIDENTIAL INSTITUTE: THE EXPERIENCE OF WESTERN SCIENTISTS IN THE BREAK OF THE CENTURY

Abstract. One of the leading institutions of state power in the world is the institution of the presidency. The history of its study goes back decades (in Europe, Asia, LatinAmerica), and even centuries (for example, in the USA). The attention of researchers to the specifics of the functioning of the presidency became especially relevant with the collapse of the USSR, Yugoslavia, and Czechoslovakia and the emergence of new states, many of which became presidents.

The article, based on the methods of selection, comparison (of cross-national and cross-temporal studies of scientists) and generalization of the results of the study of individual cases of the functioning of the presidency institute (presented in the English-language literature), analyzes the development of the logic of its research, as well as directions for expanding the subject field of scientific analysis; methodological approaches, specific method used by Western researchers of the presidential institute are singled out; a number of issues have been clarified, without studying which there will be a lack of understanding of the essence of the institute and its development prospects, including in Ukraine.

It is established that:

- despite the long history of the institution of the presidency (in particular, in the USA) and the constant attention of researchers to it, only in the second half of

the 20th century did a peculiar break through in the study of the presidency take place. One of the dominant tendencies of this was the appearance of the work of R. Neustadt, the feature of which was the analysis of the presidency from a new angle (with posing new questions using new research methods and the emergence of new evaluation accents regarding the effectiveness of presidential decisions);

- at the end of the 20th – at the beginning of the 21st century. There was a significant expansion not only of the subject field of research on the institution of the presidency (including due to the increased attention of scientists to the study of semi-presidential forms of government), but also the development of the theoretical and methodological basis of the analysis (based on neo-institutionalism, above all, on the theory of rational choice, strengthening research interest in the application of empirical institutionalism, etc.); in the end, a kind of analytical «going beyond the borders of the West» took place: studies devoted to the study of presidential regimes outside «old Europe» and the USA (in particular, in Ukraine) began to appear;

- among the problematic issues of the analysis of the institution of the presidency, which will require the intellectual effort of researchers in the future, there are those related to the instability of analytical definitions (for example, «semi-presidency», «semi-presidential form of government», etc.), with the absence of generally accepted algorithms (strategies) research and «measurement» of the effectiveness of the institute, with an excellent (to date) depth of analysis of the presidency in various countries (outside of Western Europe and the USA).

Keywords: Institute of the presidency, semi-presidency, theoretical and methodological problems.

Постановка проблеми. Інститут президентства – один із найстаріших (з періоду модерну) інститутів у системі органів влади, які, в одному випадку, створювалися елітою цілком свідомо, в інших – у результаті еволюційних чи революційних змін у державах і соціумах. Прикладом свідомого творення державних інститутів (у тому числі інституту президентства) і, відповідно, закріплення цілей їх діяльності в конституції, є Конституція США, у якій «народ Сполучених Штатів» заради «створення досконалішої Спільки, утвердження правосуддя, збереження спокою у краї, налагодження спільної оборони, сприяння загальному добробуту» й заради забезпечення для самих себе та своїх нащадків свободи запровадив конституцію та надав виконавчу владу президентові [The Constitution...]. Інших прикладів створення інституту (у демократичних і недемократичних державах Східної Європи, Азії, Африки, Латинської Америки), але уже як продукту еволюційних чи революційних перетворень, як свідчить сьогоднішня, щонайменше – півсотні.

На зламі ХХ–ХХІ століть увагу до інституту президентства актуалізував розвал СРСР (1991), процес розпаду Югославії (що розгорнувся з початку 1991 р. на понад десятиліття), Чехословаччини (1992), унаслідок чого на постсоветських просторах, а також у Центральній та Південній Європі постали

країни як з президентською, так і напівпрезидентською формами правління (як, наприклад, Польща, Румунія чи Словаччина /з 1999 р./ та ін.).

Аналіз досліджень. Наслідком особливостей новітньої політичної практики та актуалізації уваги науковців до проблематики, пов'язаної з інститутом президентства, стала поява тисяч праць, написаних (з більшою чи меншою мірою глибини і неупередженості) переважно англійською мовою. Утім – не лише: інституту президентства присвячена низка досліджень, результати яких викладені як європейськими (серед яких – іспанська, італійська, німецька, польська, португальська, фінська, французька, чеська), так і, приміром, азійськими (зокрема, азербайджанською [Ibrahimov, 2018]) та іншими мовами.

У цьому об'ємному масиві літератури, крім досліджень, у центрі уваги яких був інститут президентства в державах з безпосередньо президентською формою правління, близько п'ятдесяти років тому почав формуватися сегмент наукових розвідок (актуалізованих появою праць, насамперед, М. Дюверже), присвячених функціонуванню не лише згаданого, так би мовити, традиційного президентства (передовсім – у США), але й з напівпрезидентською формою правління, що викликає окремих інтерес, оскільки в Україні інститут президентства (історія якого вже налічує понад тридцять років) функціонує як інститут, характерний безпосередньо для напівпрезидентської форми правління.

За час свого існування інститут президентства в Україні піддавався аналізу (у тій чи іншій площині) як безпосередньо українськими, так і зарубіжними дослідниками. Утім, процес осягнення його походження, становлення та особливостей розвитку впродовж тридцятилітнього періоду все ще не досяг бажаної глибини. Можна (без перебільшення) твердити, що системний та систематичний аналіз інституту президентства в Україні взагалі відсутній. І, з-поміж іншого, бракує чіткого розуміння того, як (тобто у якій теоретико-методологічній площині) цей інститут доцільно досліджувати? Як вимірювати його ефективність? З урахуванням вищесказаного, мета цієї статті:

– проаналізувати розвиток логіки досліджень інституту президентства та, відповідно, напрямки розширення предметного поля наукового аналізу, що віддзеркалилося в англійській літературі;

– виокремити методологічні підходи, конкретні методи, використовувані західними дослідниками інституту президентства у ході його безпосереднього аналізу, заради виявлення найбільш доцільних та продуктивних серед них;

– з'ясувати коло питань, без вивчення яких суть інституту та перспективи його розвитку залишаться до кінця невідрефлексованими.

Методи та матеріали. Спираючись на методи відбору, аналізу й синтезу та порівняння (крос-національних та крос-темпоральних розвідок науковців) і узагальнення результатів вивчення окремих випадків функціонування інституту, це дослідження передбачає аналіз праць, присвячених інституту президентства, відібраних за такими критеріями: а) опубліковані англійською мовою; б) фіксують стратегію дослідження логіки розвитку інституту у часових рамках, починаючи, щонайменше, з 1990 р.; в) присвячені вивченню

інституту президентства у демократичних країнах (у США та у Європі); г) у них проаналізовано діяльність інституту як у президентських, так і напівпрезидентських республіках; д) праці мають високий індекс цитування (і, відповідно, вклад їхніх авторів у дослідження інституту президентства є загальноновизнаним, насамперед – у середовищі західних науковців), і вони є доступними для аналізу в Україні.

Результати, дискусії. Після другої світової війни і особливо у 1950-ті роки дослідження американського президентства здійснювалося переважно у правовій площині (через вивчення формальних юридичних повноважень та функцій президентів). Подальший аналіз праць західних дослідників, присвячених вивченню президентства, дозволяє твердити, що одним із найвпливовіших серед них у період з 1960-их років і до кінця століття, був Р. Нойштадт – автор праці «Президентська влада і сучасні президенти: політика лідерства від Рузвельта до Рейгана» [Neustadt, 1990], яка витримала кілька видань (у 1968, 1976, 1980 та 1990 рр.) та перекладалася з англійської низкою інших мов. Лейтмотивом дослідження стала ідея слабкості президентської влади (у політичній системі США) та аналіз «парадигми переговорів», до якої вдавалися президенти у широкому контексті американської політики загалом. Дослідження Р. Нойштадта засвідчило кардинальний відхід науковців від зосередженості на правових підставах президентства та функціональних обов'язках безпосередньо американських президентів. Сильною стороною праці стало прагнення проаналізувати політичні практики президентів і, найперше – як персоні вдається здобути, а потім і утримати президентську владу? У чому суть і джерела (крім формальних) президентської влади? Як президенту можна максимізувати свій вплив (владу)? Як інститути обмежують поведінку президентів? Як сьогодні впливає на майбутні перспективи президентської влади?

Попри зусилля Р. Нойштадта, зацікавленість аналізом інституту президентства перебувала на периферії дослідницького інтересу. До того ж (як відзначав Г. Кінг [King, 1993]), дослідження президентства наприкінці ХХ століття залишалися «одним із останніх оплотів історичних не кількісних досліджень американської політики». Запропонована Р. Нойштадтом стратегія аналізу президентства, якій закидали відсутність концептуальної строгості, впродовж десятиліть піддавалася критиці та підштовхувала до полеміки. Як звертав увагу М. Дікінсон, низка дослідників (серед яких були Г. С. Едвардс III [Edwards III, 1980], колектив авторів, що підготував працю на чолі з редакторами Г. С. Едвардсом III, Д. Кесселем, Б. Рокманом [Researching, 1993], А. Кінг [King A., 1975] та ін.), вказуючи на недоліки та інтелектуальний застій у вивченні президентства, наголошували на своєрідній гегемонії Р. Нойштадта (як, наприклад, це робив Т. Мо), яка нібито блокувала альтернативні підходи осмислення президентства і зумовила те, що дослідницькій увазі бракувало відповідного рівня теоретизування, обґрунтування гіпотез (які можна було б перевірити) та кумулятивних результатів, і вона зосереджувалася лише на

окремих президентах, на тематичному опису, а не на систематичному аналізі даних [Dickinson, 2009].

Порятунок для досліджень президентства згаданий вище Т. Мої побачив у доробку тих, які на зламі ХХ–ХХІ століть, виявляючи зацікавленість президентством, проводили дослідження, вдаючись до застосування методів кількісного аналізу (необхідність яких по-своєму була акцентована «поведінковою революцією»), використання моделі раціонального вибору (у межах «нового інституціоналізму», дослідницькі стратегії якого стали активно використовуватися в останній третині попереднього століття), про що й писав на старті ХХІ століття – у 2009 р. – у статті «Революція у президентських дослідженнях» [Мое, 2009].

«Революція» далася взнаки тим, що, приміром, у 1985 р. Х. Лінц оприлюднив статтю [Linz, 1985], задумавшись над відмінностями між президентською і парламентською демократією. У 1990 р. він (у межах емпіричного напрямку нового інституціоналізму) розмірковував про «небезпеки президентства» [Linz, 1990] (назвавши саме так свою нову працю) і, зокрема, їх негативний вплив на демократичну стабільність, а за кілька років разом з А. Валенсуелою виступив співредактором збірки «Провал президентської демократії» [The Failure..., 1994], у якій члени авторського колективу (серед яких, крім, власне, Х. Лінца, були А. Лейпхарт, Д. Сарторі, А. Степані С. Скеч, а також Е. Н. Сулейман) рефлексували не лише над відмінностями президентської і парламентської демократії, але й піднімали низку не менш актуальних питань, досліджуючи «теоретичні перспективи та напівпрезидентський випадок Франції».

У 1997 р. з'явилось (загальноновизнане) інноваційне дослідження С. Сковронєка [Skowronek, 1997] (дослідника історії президентства), у якому обстоювалася думка про те, що президенти – агенти змін, руйнівники і трансформатори політичного ландшафту. Крім того, важливою ідеєю для розуміння президентства, обґрунтованою дослідником, стала ідея політичного часу (див. статтю С. Сковронєка [Skowronek, 1986]), в якому діє конкретний президент; політичний час виступає своєрідним середовищем, яке уможливорює, на думку С. Сковронєка [Skowronek, 1993, р. 30], повторюваність структур влади, а президент може сприяти (чи не сприяти) реконструкції, артикуляції або відкиданню існуючого режиму [Skowronek, 1993, р. 36–45] (і, відповідно, функціонуючих структур). Показово, що саме з розумінням президентом можливостей, як і обмежень, які на його діяльність накладає політичний час, С. Сковронєк (з позицій емпіричного аналізу та історичного інституціоналізму) пов'язував президентську ефективність у контексті конкретного часу.

Таким чином, можна стверджувати, що у дев'яностих роках ХХ століття:

- по-перше, урізноманітнівся спектр предметів дослідження у межах об'єкту – президентства;
- по-друге, розширився дослідницький інструментарій, використовуваний американськими та європейськими науковцями;

– по-третє, стрімко почала зростати дослідницька увага до напівпрезидентства;

– по-четверте, дослідники сформулювали проблему залежності президента від конкретного політичного часу;

– по-п'яте, одним із найактуальніших питань у дослідженнях президентського лідерства стало питання ефективності президентів.

Прикметною рисою досліджень останніх років ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст. стала, зокрема, поява праць (Д. Брейді і К. Волдена [Brady, Volden, 1998], Н. Дітца [Dietz, 2002]), що засвідчили складнощі (для науковців) у виокремленні, визначенні та аналізі способів чи форм президентського впливу на Конгрес [Rivals., 2001]. Утім, наслідком проведеного аналізу стало обґрунтування наявності прямого «люб'ювання» президентом деяких членів американського Конгресу (у ході законотворчого процесу), вплив на лідерів партій шляхом «гри переговорів», «уміння успішно торгуватися» (використовуючи терміни Т. Саллівана).

Дослідники звернулися і до вивчення президентського вето, що засвідчили, найперше, такі праці, як монографічне дослідження Ч. Камерона «Переговори щодо вето: президенти та політика негативної сили» [Cameron, 2000b] та стаття «Торг і президентська влада» [Cameron, 2000a], присвячені аналізу стратегій президентів, що, врешті-решт, забезпечують ухвалення законів, які необхідні саме президентам; крім того – осмисленню впливу репутаційних переваг президентів, про що дозволило говорити дослідження Ч. Джонса «Професійна репутація та формулювання Нойштадта» [Jones, 2001].

Особливістю періоду стала увага дослідників до проблеми здатності президентів формувати порядок денний для Конгресу, що засвідчили праці Г. С. Едвардса III і Е. Баррета «Встановлення президентського порядку денного в Конгресі» [EdwardsIII, Barrett, 2000], Е. Рудалевича «Управління президентською програмою: президентське лідерство та формування законодавчої політики» [Rudalevige, 2002], М. Бекмана «Посібник президента: стратегії Білого Дому для люб'ювання Конгресу» [Beckmann, 2008] і праця колективу авторів «Які президенти є надзвичайно успішними в Конгресі» [Fleisher, Bond, Wood, 2008].

Крім площини «президенти – Конгрес», дослідницький інтерес на початку століття концентрувався і в площині «президенти – громадськість», чому, зокрема, була присвячена низка робіт Б. Кенса-Вроуна – «Публічні звернення для законодавчого впливу президента» [Canes-Wrone, 2001], «Публічне президентство, особисті рейтинги схвалення та формування політики» [Canes-Wrone, 2004], «Хто кого веде? Президенти, влада та громадськість» [Canes-Wrone, 2005]. Важливі питання взаємодії президентів з бюрократією (у системі розподілу влади) у статті «Президенти і бюрократія. Імперативи управління в системі поділу влади» піднімав Д. Льюїс [Lewis, 2006].

Окремим аспектом тогочасних досліджень стало питання впливу «нових медіа» (різноманітних веб сайтів у Інтернеті, кабельних мереж) на висвітлення

президентського лідерства, що сприяло сегментації, роздробленості аудиторії, урізноманітненню характеру новин – акцентуванню на негативних чи позитивних, постанню феномена «альтернативних новин». Про це дозволяє твердити аналіз праці Дж. Коена «Президентське лідерство в епоху нових медіа» [Cohen, 2008]. Відбулося і своєрідне переосмислення ідеї політичного часу С. Сковронеком (у праці «Президентське лідерство в політичний час: повторення і переоцінка», 2008) та нова актуалізація питання президент творить політику, чи політика створює президента? Друге видання книги («перегляньте та розширене» [Skowronek, 2011] у методологічному сенсі викликає інтерес «третім поглядом» автора на президентство в американському політичному розвитку (р. 1–26), аналізом президентського лідерства наприкінці ХХ ст. (р. 79–116), «першими роздумами» про політичну позицію Д. Буша (р. 117–149) та своєрідним поверненням до тези про «імперське президентство» (р. 150–166), рефлексіями про «трансформаційне лідерство» та «історичну перспективу» Б. Обама (р. 167–194) тощо.

Окремий корпус праць (автори яких – Т. Мо і Г. Хауелл [Moe, Howell, 1999]; Ф. Купер [Cooper, 2002]; К. Маєр [Mayer, 2002]; Г. Хауелл [Howell, 2003] та ін.) був присвячений проблемі «односторонніх президентських рішень», тобто – здійсненню президентом самостійної політики (політики прямої президентської дії) за допомогою власних указів, розпоряджень, директив, меморандумів і т. п. та небезпекам, як і вигодам, пов'язаним із відмовою від «колективної політики». Паралельно дослідницька увага концентрувалася на «організації президентства» (проблемах забезпечення президентів інформацією, приміром, за допомогою радників; розвиток президентських «джерел досвіду» та, відповідно, поглиблення президентського досвіду «торгів», «ведення переговорів» тощо, тобто – зростання транзакційних витрат президентів), чому були присвячені праці С. Гесса та Д. П. Пфіффера [Hess, Pfiffner, 2002], К. М. Халт та Ч. Е. Волкотта [Hult, Walcott, 2004], а, особливо, статті М. Дж. Дікінсона – «Кадрове забезпечення Білого Дому, 1937–1996: інституційні наслідки парадигми переговорів Нойштадта» [Dickinson, 2000], «Торг, невизначеність та зростання штату Білого Дому» [Dickinson, 2003] та «Нойштадт, новий інституціоналізм і президентське прийняття рішень» [Dickinson, 2005], у яких, зокрема, досліджувалася еволюція структур прийняття рішень (у Білому Домі), використання президентами «паралельних структур» (в умовах асиметрії інформації) задля доступу до потрібної/бажаної інформації, запровадження конкурентних практик у ході кадрового забезпечення президентських структур, що й зумовлювало прийняття ефективних рішень.

Автори, що концентрували свою увагу на аналізі напівпрезидентства, звертали увагу, найперше, на складнощі розрізнення низки понять (стаття А. Сіароффа «Порівняння президентства: неадекватність розрізнення президентських, напівпрезидентських і парламентських систем» [Siaroff, 2003]), на розкриття суті напівпрезидентської влади (дослідження

М. С. Шугарта «Напівпрезидентські системи: подвійна виконавча та змішана влада» [Shugar, 2005]), аналізі – своєрідному перепрочитанні – відмінностей напівпрезидентства у Франції у час від витоків П'ятої республіки до Н. Саркозі включно (у монографії «Президенти П'ятої республіки» за ред. Д. С. Белла та Д. Геффні [ThePresidents..., 2013], серед авторів якої були Д. Хенлі, Д. Хейворд, Р. Мюррей, Ж. Річард, Д. Шілдс, Е. Напп, П. Перріно та ін.), на значенні президентів «один для одного» (як свідчить вступ до вказаної книги, підготовлений редакторами, власне – С. Беллом та Д. Геффні [Bell, Gaffney, 2013]), особливостях «стилістичної» функції президентів (харизматичне лідерство) та управлінської [Hanley, 2013] тощо. Крім того, дослідники, що показово, намагалися вийти за методологічні рамки, окреслені свого часу М. Дюверже та Х. Лінцом (див., приміром, працю П. Шляйтера та Е. Моргана-Джонса «Громадяни, президентитазбори: дослідження напівпрезидентенціалізму за межами Дюверже і Лінца» [Schleiter, Morgan-Jones, 2009]), як і прагнули по-своєму долати межі європейського континенту та вивчати функціонуючі варіанти напівпрезидентської форми правління у інших країнах світу (Р. Ілгі «Що таке напівпрезидентенціалізм та де він зустрічається поза Європою» [Elgie, 2007]), тим самим розширюючи предметне поле досліджень.

Разом з тим, обертів почала набирати критика, пов'язана із неадекватністю порівняльних досліджень [Siaroff, 2003], зокрема – при розрізненні форм правління – президентської, напівпрезидентської та парламентської.

Окремо зверну увагу на проблему вимірювання президентської влади, зацікавленість якою актуалізувалася на зламі століть і якій свої ґрунтовні дослідження присвятили, зокрема, Л. К. Меткалф [Metcalf, 2000], Д. Фортін [Fortin, 2012] та інші.

Таким чином, можемо стверджувати, що дослідження президентства на зламі попереднього і нинішнього століття по-своєму обґрунтували важливість аналізу функціонування президентської влади через призму взаємодії із законодавчим органом, з громадськістю в умовах появи нових медій та, відповідно, нескінченного продукування ними нових політичних сенсів, альтернативних новин тощо. Для розуміння еволюційних процесів, пов'язаних із президентом, президентською владою, інститутом президентства загалом важливого значення набуло знання і розуміння дослідником історії, особливостей політичного часу, аналіз політики «прямої президентської дії» тощо. Назламі століть дослідники поглиблювали знання про напівпрезидентську форму правління, як у «старій Європі» (зокрема, Франції), так і за її межами, розвиваючи порівняльні кроснаціональні, крестемпоральні дослідження не лише напівпрезидентства, але й політичного лідерства в умовах відмінних форм правління.

В останні десять–п'ятнадцять років продовжувало розвиватися предметне поле аналізу різних типів президентства. Утім, найперше, що кидається в очі, так це те, що в зазначений період виходили друком чергові видання досліджень, актуальність та якість яких була підтверджена часом і які

слугували своєрідним взірцем теоретичного та емпіричного аналізу для наступних поколінь дослідників певних аспектів президентства. Серед цих видань особливо помітним було перевидання низки праць, серед яких, приміром, «Риторичне президентство» (1987, 2017) Д. Туліса [Tulis, 2017] (з новою післямовою автора), за якою закріпився статус свого роду канону дослідження президентської риторики, а крім того – політичних патологій, дилем президентського управління.

Різноманітні питання, пов'язані із розумінням американського президентства (у тому числі – підходів до аналізу явища, структури президентської влади, дій президентів у контексті політики в різні періоди, включаючи, зокрема, і аналіз особливостей функціонування адміністрації Д. Трампа) висвітлені у дванадцятому виданні посібника «Президентство та політична система», що побачив світ у 2020 р. за редакцією М. Нельсона [The Presidency..., 2020]. Дослідженню дилем лідерства присвячено одинадцяте видання «Президентське лідерство: політика та формування політики» колективу авторів [Edwards III, Mayer, Wayne, 2020]. У 2020 р. світ побачило «блискуче, провокаційне прочитання президентської історії, яке виблискує оригінальністю та проникливістю» (за оцінкою Р. Елліса) третє видання вищезгаданої праці С. Сковронєка, новацією якого став аналіз «нового» у політичному лідерстві Д. Трампа [Skowronek, 2020].

Таким чином, названі праці, як і багато інших, аналогічних перевидань «класики» президентських досліджень, що відображають нові акценти у «перепрочитанні» президентства (президентів), – перший тренд в аналізі президентства в останнє десятиріччя.

Інший (очевидний) тренд пов'язаний із вивченням рушіїв «небезпечного президентства» Д. Трампа (серед яких – глобалізація, імміграція, автоматизація, які негативно впливали на економіку та призводили до «культурного занепокоєння») у контексті популізму і кризи американської демократії, чому присвячена монографія В. Хауелла і Т. Мо. [Howell, Moe, 2020], як і дослідження Дж. К. Джонстона [Johnston, 2021] з промовистою назвою – «Великий обман: як Дональд Трамп позбувся Америки та збагатив себе та свою родину».

Ваги набирає проблематика, пов'язана із вивченням напівпрезидентства. У 2016 р. світ обачила стаття Р. Ілгі [Elgie, 2016], у якій автор виокремив три хвили досліджень напівпрезидентства (починаючи з 1990 р.) та уважно проаналізував методологічні особливості кожної з хвиль. Зокрема, Р. Ілгі зауважив, що характерною особливістю досліджень першої хвилі була, передовсім, увага до концепції напівпрезидентства, питань визначення його суті, а крім того – спроба виокремлення держав з напівпрезидентською формою правління. Ознаками другої хвилі досліджень стала концентрація дослідницької уваги на питанні впливу напівпрезидентських інституцій на новопосталі демократії. Як і на питанні ролі напівпрезидентства у процесі демократичної консолідації, як чинника, котрий сприяє/перешкоджає останній. Праці, що побачили світ

під час третьої хвили, свідчили про увагу їхніх авторів до таких питань, як: якою мірою примі вибори президента впливають на результати; наскільки вагомою (тобто – має значення) змінна президентської влади та які чинники здійснюють вплив на останню і з якими результатами? Окреме зауваження Р. Ілгі, яке заслуговує на увагу, стосується необхідності розширення емпіричних досліджень напівпрезидентства.

З урахуванням вищесказаного, неабиякий інтерес викликають (нечисленні) дослідження західних авторів, присвячені функціонуванню напівпрезидентства в Україні (див., приміром, праці Г. Гейла: [Hale, 2010; Hale, 2016; Hale, 2019]) – базові теорії дослідження, емпірика, акцентування тієї чи іншої проблематики, що по-своєму віддзеркалює адекватність сприйняття українського варіанту напівпрезидентства.

Інший кут зору на розвиток досліджень напівпрезидентства містився у статті 2020 р. Д. Оберг і Т. Седеліуса [Aberg, Sedelius, 2020]: поставивши за мету виокремити та проаналізувати загальні напрямки досліджень щодо теорій, тем та методів, автори проаналізували 327 публікацій за період 1970–2015 рр., серед яких приділили чільну увагу 65. Основні висновки зводилися до того, що має місце непослідовне використання дефініцій напівпрезидентського режиму (що своєю чергою обмежує шанси на узагальнення); увага дослідників спрямована на вивчення ролі та повноважень президентів; 25 відсотків досліджень напівпрезидентства стосуються посткомуністичних країн; відчутним є брак досліджень напівпрезидентства за межами Європи; бракує ґрунтовних досліджень 19 випадків напівпрезидентських режимів, що функціонували в Африці.

Звернувши увагу на те, що серед 327 публікацій 224 мали емпіричну мету, значно менше – 29 статей – були спрямовані на теоретичний розвиток проблеми, Д. Оберг і Т. Седеліус акцентували, що тільки у 5 публікаціях у центрі аналізу була методологічна проблематика. Суть методологічних настанов самих Д. Оберг і Т. Седеліуса зводилася до того, що у галузі аналізу напівпрезидентства доцільним є використання історичного та нормативного інституціоналізму.

Важливим для нас (з огляду на мету розвідки) фрагментом публікації Д. Оберг і Т. Седеліуса є частина під назвою «Президентські повноваження та проблема вимірювання» (р. 16–18), у якій автори відзначили, з поміж іншого, три моменти: використання одними дослідниками методу вимірювання, запропонованого свого часу Шугартом і Кері, іншими – його варіантів, а ще іншими – власного інструментарію. Крім того, Д. Оберг і Т. Седеліус підтримали ідею про те, що відмінні способи вимірювання повноважень президента є однаково показовими (р. 17), попри те, що «показники не лише відрізняються за силою; вони рухаються у різних напрямках» і не утворюють «спільної прихованої конструкції». Тож, якщо одні дослідники зосереджені на «підвищенні надійності використаних показників шляхом збільшення кількості досліджуваних країн, подовження охопленого періоду та зосередження виключно на конституційних

аспектах повноважень президента», то інші певною мірою ставлять під сумнів емпіричну цінність типів напівпрезидентства і віддають перевагу дослідженню впливу варіацій президентських повноважень (р. 17). Такий вибір, на думку Д. Оберг і Т. Седеліуса, перегукувався з критикою Сіароффа, який ще 2003 р. зауважував, що «насправді не існує такого поняття, як напівпрезидентська система, якщо розглядати її крізь призму президентських повноважень» (р. 17).

По-своєму розсуваючи теоретико-методологічні рамки аналізу напівпрезидентства, автори (наприклад, Ж. Пассареллі [Passarelli, 2015]; Т. Сіделіус і Й. Лінде [Sedelius, Linde, 2018]) нині зосереджують увагу на такому, сказати б, домінантному питанні, як виживання демократії за тих чи інших обсягів повноважень президента, як і на впливі на життєздатність демократії того чи іншого типу виборчої системи та структури парламенту (використовуючи, з-поміж іншого, підхід «принципал–агент»). З урахуванням вищесказаного, цікавим є дослідження Д. Фрея [Freie, 2015], присвячене «постмодерному президентству» в США (від Р. Рейгана до Б. Обами), тобто базовою парадигмою дослідження президентства виступає постмодерна модель. Крім того, дослідники, звертаючись до кроснаціональних досліджень, наголошують (як Д. Дойл та Р. Ілгі [Doyle, Elgie, 2016]) необхідність максимізації надійності міжнаціональних вимірів президентської влади, нових методів вимірювання президентської влади [Lowande, Shipan, 2022].

Висновки. Вищевикладене дозволяє твердити, що:

– попри тривалу історію інституту президентства (зокрема, у США) та, відповідно, появу тисяч досліджень, присвячених аналізу його функціонування (переважно – з позицій історичного інституціоналізму, з використанням функціонального підходу та ін.), лише у другій половині XX століття відбувся своєрідний прорив у вивченні президентства, що стало можливим завдяки появі непересічного дослідження Р. Нойштадта, новацією якого став погляд на президентство у ширшій площині, з формулюванням нових запитань до особливостей функціонування інституту, до джерел президентської влади та його ефективності як елемента складного механізму прийняття політичних рішень;

– наприкінці XX – на початку XXI ст. відбулося значне розширення не лише предметного поля досліджень інституту президентства (з-поміж іншого, за рахунок посилення уваги науковців до вивчення напівпрезидентських форм правління), алей розвиток теоретико-методологічного підґрунтя аналізу (з опорою на неоінституціоналізм і, найперше, теорію раціонального вибору, посилення дослідницького інтересу до застосування емпіричного інституціоналізму та ін.), зрештою, стався своєрідний аналітичний «вихід за межі Заходу», коли почали з'являтися праці, присвячені вивченню президентських режимів за межами «старої Європи» та США (зокрема, і в Україні);

– серед проблемних питань аналізу інституту президентства, які в подальшому вимагатимуть інтелектуального напруження дослідників, знаходяться питання, пов'язані із несталістю аналітичних дефініцій (наприклад «напівпрезидентство», «напівпрезидентська форма правління»

та ін.), із відсутністю загальноприйнятних алгоритмів (стратегій) дослідження і «вимірювання» ефективності інституту, з відмінною (на сьогодні) глибиною аналізу президентства у різних країнах (поза Західною Європою і США).

Список літератури

1. Aberg J., Sedelius T. *A Structured Review of Semi-Presidential Studies: Debates, Results, and Missing Pieces*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/321833768_A_Structured_Review_of_Semi-Presidential_Studies_Debates_Results_and_Missing_Pieces
2. Beckmann M. *The President's Playbook: White House Strategies for Lobbying Congress*. *Journal of Politics*. 2008. V. 70 (April). P. 407–419.
3. Bell D. S., Gaffney J. *Introduction: The Presidency in the French Fifth Republic*. *The Presidents of the French Fifth Republic*. Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013th edition. P. 1–23.
4. Brady D. W., Volden C. *Revolving Gridlock: Politics and Policy from Carter to Clinton*. Boulder, CO: Westview Press. 1998. P.125–136.
5. Cameron Ch. M. *Bargaining and Presidential Power*. *Presidential Power: Forging the Presidency for the Twenty-First Century*, eds. Robert Y. Shapiro, Martha Joynt Kumar, and Lawrence R. Jacobs. New York: Columbia University Press. 2000a. P. 44–77.
6. Cameron Ch. M. *Veto Bargaining: Presidents and the Politics of Negative Power*. New York: Cambridge University Press. 2000b. 292 p.
7. Canes-Wrone B. *The President's Legislative Influence from Public Appeals*. *American Journal of Political Science*. 2001. V. 45 (April). P. 313–329.
8. Canes-Wrone B. *The Public Presidency, Personal Approval Ratings, and Policy Making*. *Presidential Studies Quarterly*. 2004. V 34 (September). P. 477–492.
9. Canes-Wrone B. *Who Leads Whom? Presidents, Policy, and the Public (Studies in Communication, Media, and Public Opinion)*. University of Chicago Press. 2005. 192 p.
10. Cohen J. E. *Presidential Leadership in the Age of the New Media*. In *Presidential Leadership: The Vortex of Power*, eds. Bert A. Rockman and Richard W. Waterman. New York: Oxford University of Press. 2008. P. 179–184.
11. Cooper Ph. *By Order of the President: The Use and Abuse of Executive Direct Action*. Lawrence: University Press of Kansas. 2002. 320 p.
12. Dickinson M. J. *We all want a revolution: Neustadt, new institutionalism, and the future of presidency research*. 2009. URL: <https://www.thefreelibrary.com/We+all+want+a+revolution%3A+Neustadt%2C+new+institutionalism%2C+and+the...-a0211714732>
13. Dickinson M. J. *Neustadt, New Institutionalism, and the Presidential Decision Making: A Theory and Test*. *Presidential Studies Quarterly*. 2005. V. 35 (June). P. 259–288.

14. Dickinson M. J. *Bargaining, Uncertainty, and the Growth of the White House Staff. Uncertainty in American Politics*, ed. Barry C. Burden. New York: Cambridge University Press. 2003. P. 27–47.
15. Dickinson M. J. *Staffing the White House, 1937–1996: The Institutional Implications of Neustadt’s Bargaining Paradigm. Presidential Power: Forging the Presidency for the Twenty-First Century*, eds.: Robert Shapiro, Martha Joynt Kumar and Lawrence Jacobs Kindle Edition. 2000. P. 209–234.
16. Dietz N. *Presidential Influence on Congress: New Solutions to Old Problems. Rivals for Power: Presidential-Congressional Relations*, ed. James A. Thurber. Washington, DC: CQ Press. 2002. P. 105–106.
17. Doyle D., Elgie R. *Maximizing the Reliability of Cross-National Measures of Presidential Power. British Journal of Political Science*. 2016. V. 46 (4). P. 731–741. URL: <https://static.cambridge.org/content/id/urn:cambridge.org:id:article:S0007123414000465/resource/name/S0007123414000465sup003.pdf>
18. Edwards G. C. III, Mayer K. R., Wayne S. J. *Presidential Leadership: Politics and Policy Making. Eleventh Edition*. Rowman & Littlefield Publishers, 2020. 592 p.
19. Edwards G. C. III, Barrett A. *Presidential Agenda Setting in Congress. Polarized Politics: Congress and the President in a Partisan Era*, ed. Jon R. Bond and Richard Fleisher. Washington, DC: CQ Press. 2000. P. 109–133.
20. Edwards G. C. III. *The Quantitative Study of the Presidency. Presidential Studies Quarterly*. 1980. V. 11 (Spring). P. 146–150.
21. Elgie R. *Three Waves of Semi-Presidential Studies. Democratization*. 2016 V. 23.1. P. 49–70. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/30934642.pdf>
22. Elgie R. *What Is Semi-Presidentialism and Where Is It Found? Semi-Presidentialism Outside Europe*. Robert Elgie and Sophia Moestrup, eds, New York: Routledge, 2007. P. 1–13.
23. Fleisher R., Bond J. R., Wood B. D. *Which Presidents Are Uncommonly Successful in Congress?» In Presidential Leadership: The Vortex of Power*, eds. Bert A. Rockman and Richard W. Waterman. New York: Oxford University Press, 2008. P. 191–214.
24. Fortin J. *Measuring presidential powers: Some pitfalls of aggregate measurement. International Political Science Review*, 2012. № 34 (1). P. 91–112. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/44189/ssoar-intpolitscirev-2012-1-fortin-Measuring_presidential_powers_Some_pitfalls.pdf?sequence=1
25. Freie J. F. *Making of the Postmodern Presidency: From Ronald Reagan to Barack Obama*. Routledge, 2015. 221 p
26. Hale H. E. *Ukraine: The Uses of Divided Power. Journal of Democracy*. 2010. 21.3. P. 84–98.
27. Hale H. E. *25 Years After the USSR: What’s Gone Wrong?* *Journal of Democracy*. 2016. 27.3. P. 24–35.

28. Hale H. E. *Introduction: Freeing Post-Soviet Regimes from the Procrustean Bed of Democracy Theory. Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes.* Edited by Balint Magyar. Central European University Press. 2019. P. 5–20.
29. Hanley D. *Political Leadership: from the Fourth to the Fifth Republic. The Presidents of the French Fifth Republic.* Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013 th edition. P. 27–43.
30. Hess S., Pfiffner J. P. 2002. *Organizing the Presidency.* 3rd ed. Washington, DC: Brookings Institution. 2002. 286 p.
31. Howell W. G., Moe T. M. *Presidents, Populism, and the Crisis of Democracy.* Chicago: University of Chicago Press, 2020. 256p.
32. Howell W. G. *Power Without Persuasion: The Politics of Direct Presidential Action.* Princeton, NJ: Princeton University Press. 2003. 264 p.
33. Hult K. M., Walcott Ch. E. *Empowering the White House: Governance Under Nixon, Ford, and Carter.* Lawrence: University Press of Kansas. 2004. 272 p.
34. Ibrahimov N. *Prezidentli VƏ Parlamentli Respublikalarda Prezidentliyin Əsas Xususiyətləri.* 2018. URL: https://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2018_750.pdf
35. Johnston J. C. *The Big Cheat: How Donald Trump Fleeced America and Enriched Himself and His Family.* Simon&Schuster, 2021. 304 p.
36. Jones Ch. O. *Professional Reputation and the Neustadt Formulation.* *Presidential Studies Quarterly.* 2001. 31 (June). P. 281–295.
37. King A. *Executives.* *Handbook of Political Science.* Eds. F. I. Greenstein and N. W. Polsby, eds. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975. VI. 5. XX+459.
38. King G. *The Methodology of Presidential Research.* 1993. URL: <https://gking.harvard.edu/files/methpres.pdf>
39. Lewis D. E. *Presidents and the Bureaucracy. Management Imperatives in a Separation of Powers System. The Presidency and the Political System.* 8th ed., ed. Michael Nelson. Washington, DC: CQ Press. 2006.
40. Linz J. J. *Democracy: Presidential or Parliamentary Does it Make a Difference?* 1985. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABJ524.pdf
41. Linz J. J. *The Perils of Presidentialism.* *Journal of Democracy.* 1990. № 1. 1. P. 51–69.
42. Lowande K., Shipan Ch. R. *Where Is Presidential Power? Measuring Presidential Discretion Using Experts.* *British Journal of Political Science.* Volume 52, Issue 4, October 2022. P. 1876–1890. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/british-journal-of-political-science/article/where-is-presidential-power-measuring-presidential-discretion-using-experts/C9EA7F7A061261BECA4EE851E664951D>
43. Mayer K. R. *With the Stroke of a Pen: Executive Orders and Presidential Power.* Princeton, NJ: Princeton University Press. 2002. 312 p.
44. Metcalf L. K. *Measuring Presidential Power.* 2000. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0010414000033005004>

45. Moe T. M. *The Revolution in Presidential Studies*. *Presidential Studies Quarterly*. 2009. V. 39 (December). P. 702–725. URL: <https://www.uvm.edu/~dguber/POLS293/articles/moe.pdf>
46. Moe T. M., Howell W. G.. *The Presidential Power of Unilateral Action*. *Journal of Law, Economics, and Organization*. 1999. V.15 (March). P. 132–179.
47. Neustadt R. E. *Presidential Power and the Modern Presidents: The Politics of Leadership from Roosevelt to Reagan*. New York: Free Press. 1990. 400 p.
48. Passarelli G. *Parties' Genetic Features: The Missing Link in the Presidentialization of Parties*. *The Presidentialization of Political Parties: Organizations, Institutions and Leaders*, edited by Gianluca Passarelli. New York: Palgrave Macmillan, 2015. P. 1–25.
49. *Researching the Presidency: Vital Questions, New Approaches*. G. C. III Edwards, J. H. Kessel, B.A. Rockman, eds. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1993. 496 p.
50. *Rivals for Power: Presidential-Congressional Relations*, ed. James A. Thurber. Washington, DC: CQ Press, 2001. 296 p.
51. Rudalevige A. *Managing the President's Program: Presidential Leadership and Legislative Policy Formulation*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2002. 292 p.
52. Schleiter P. Morgan-Jones E. *Citizens, Presidents and Assemblies: The Study of Semi-Presidentialism beyond Duverger and Linz*. *British Journal of Political Science*, Volume 39, Issue 4, October 2009. P. 871–892.
53. Sedelius T., Linde J. *Unravelling Semi-Presidentialism: Democracy and Government Performance Under Four Distinct Regime Types*. *Democratization*. 2018. 25 (1). P. 136–57.
54. Shugart M. S. *Semi-Presidential Systems: Dual Executive and Mixed Authority Patterns*. *French Politics*. 2005. V. 3. P. 323–51.
55. Siaroff A. *Comparative Presidencies: The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction*. *European Journal of Political Research*. 2003. V. 42. P. 287–312.
56. Skowronek S. *Notes on the Presidency in the Political Order*. *Studies in American Political Development*. 1986. V. 1. P. 286–302.
57. Skowronek S. *Presidential Leadership in Political Time: Reprise and Reappraisal*. University Press of Kansas. 2011. 154 p. URL: <http://web.mit.edu/lroyden/Public/skowronek-time.pdf>
58. Skowronek S. *What's New in the Political Leadership of Donald Trump*. *Presidential Leadership in Political Time*. University Press of Kansas, 2020. P. 195–220.
59. Skowronek S. *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to Bill Clinton*. Revised Edition Paperback. 1997. 576 p.
60. Skowronek S. *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to George Bush*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1993. P. 36–45.

61. *The Constitution of the United States of America*. URL: https://www.senate.gov/civics/resources/pdf/US_Constitution-Senate_Publication_103-21.pdf
62. *The Failure of Presidential Democracy*. Juan J. Linz and Arturo Valenzuela (eds.). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1994. Pp. xvi + 436. URL: <https://books.google.com.br/books?id=e5dkxDhDjCoC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>
63. *The Presidency and the Political System*. 12th Edition by Michael Nelson (Editor). CO Press, 2020. 736 p.
64. *The Presidents of the French Fifth Republic*. Eds. D. Bell, J. Gaffney. Palgrave Macmillan; 2013th edition. 235 p.
65. Tulis J. K. *The Rhetorical Presidency: New Edition (Princeton Classics Book 100)*. Kindle Edition. Princeton University Press. 2017. 255 p.